

Мазяр Олег

*доктор психологічних наук, доцент,
професор (б.в.з.) кафедри соціальної та практичної психології
Житомирського державного університету імені Івана Франка
<https://orcid.org/0000-0003-2718-9053>*

Світлична Тетяна

*асистент кафедри соціальної та практичної психології
Житомирського державного університету імені Івана Франка
<https://orcid.org/0009-0000-2266-9950>*

ФЕНОМЕН МОДАЛЬНОСТІ СМИСЛОВОГО ПРОДУКТУ

Анотація. Модальність смислового продукту ми визначаємо як когнітивне позиціонування суб'єкта щодо попередньої інформації. Модальність показує особливості когнітивного зв'язку між смисловими конструктами. Ми виокремлюємо нейтральну, підтримуючу та контрастну модальності. Нейтральна модальність відображає автономність мислення індивіда, його послідовний і безоцінний характер. Підтримуюча модальність відображає синергетичний характер мислення, яке спрямовується на розширення попередньої думки, її деталізацію, уточнення, узгодження тези. Контрастна модальність відображає діалектичний і критичний характер думки: відбувається обмеження попереднього смислового конструкту. Емпіричне дослідження проводилося за допомогою методики текстових розривів ($n = 289$). Результати емпіричного дослідження дають змогу зафіксувати обернений кореляційний зв'язок модальності смислового продукту з вербальною активністю, логіко-смисловими зв'язками й особливо із синтаксичною складністю речень ($r = -0,332$, $p < 0,001$). Регресійна модель на статистично значущому рівні пояснює 24% варіацій модальності смислового продукту ($R^2 = 0,239$, $p < 0,001$). Найбільш сильними предикторами контрастної модальності смислового продукту стають висока синтаксична складність речень ($\beta = -0,826$) та на помірному рівні – смислова логічність і смислова ефазивність ($\beta = -0,293$); натомість зростання вербальної активності призводить до формування підтримуючої модальності мислення ($\beta = 0,668$). Суперечності в показниках кореляційного та регресійного зв'язку пояснюються ефектом супресії.

Ключові слова: мислення, когнітивний розвиток, вербальна активність, логіко-смислові зв'язки, модальність смислового продукту, синтаксична складність речень.

Maziar Oleh

*Doctor of Psychology, Associate Professor,
Professor at the Department of Social and Practical Psychology
Zhytomyr Ivan Franko State University
<https://orcid.org/0000-0003-2718-9053>*

Svitlychna Tetiana

*Assistant at the Department of Social and Practical Psychology
Zhytomyr Ivan Franko State University
<https://orcid.org/0009-0000-2266-9950>*

THE PHENOMENON OF THE MODALITY OF MEANING PRODUCT

Abstract. We define the modality of meaning product as the cognitive positioning of the subject in relation to prior information. Modality reveals the characteristics of cognitive connections between meaning constructs. We distinguish three modalities: neutral, supportive, and contrastive. Neutral modality reflects the autonomy of individual thinking, characterized by its sequential and non-evaluative nature. Supportive modality reflects the synergistic character of thinking, which aims to expand previous thoughts through elaboration, clarification, and thesis alignment. Contrastive modality reflects the dialectical and critical nature of thought: it involves the limitation or restriction of the prior meaning construct. The empirical study was

conducted using the «Text Gaps Method» ($n = 289$). The results of the empirical study reveal an inverse correlation between meaning product modality and verbal activity, logical-semantic connections, and particularly syntactic sentence complexity ($r = -0.332$, $p < 0.001$). The regression model explains 24% of the variance in meaning product modality at a statistically significant level ($R^2 = 0.239$, $p < 0.001$). The strongest predictors of contrastive meaning product modality are high syntactic sentence complexity ($\beta = -0.826$) and, at a moderate level, semantic logicity and semantic ephasiveness ($\beta = -0.293$); conversely, increased verbal activity leads to the formation of supportive thinking modality ($\beta = 0.668$). The discrepancies between correlation and regression coefficients are explained by the suppression effect.

Keywords: thinking, cognitive development, verbal activity, logical-semantic connections, modality of the semantic product, syntactic complexity of sentences.

Постановка проблеми та аналіз досліджень. Модальність смислового продукту не належить до тих властивостей мислення, які привертають помітну увагу дослідників. Причину цього ми вбачаємо в тому, що модальність безпосередньо не визначає продуктивності чи ефективності когнітивного процесу (саме це є предметом більшості досліджень у цій сфері), а лише встановлює відношення суб'єкта до когнітивного контексту, указує на смислові наголоси. Хоча деякі вчені розглядають модальність через призму достовірності й істинності інформації, що відбивають ступінь її збігу з суб'єктивними й об'єктивними вимірами [1], тобто пов'язують із модальністю питання точності та релевантності мислення.

Фахівці попередньо звертали увагу на те, що окремі мовні звороти та слова стають індикаторами психологічних процесів та індивідуальних відмінностей когнітивного функціонування [9; 10]. Разом із тим існують розвідки, які вказують на відсутність універсального значення певних зворотів і слів і наголошують на важливості контекстуального підходу до їхньої оцінки [8]. Тож очевидно, що бракує досліджень, які враховують модальність смислового продукту в інформаційному контексті й одночасно у взаємозв'язку з іншими параметрами когнітивного процесу. Модальність як категорія психологічного аналізу в перспективі може вказувати на схильність суб'єкта до встановлення певного типу логіко-смислових зв'язків, об'єктивувати когнітивну стилістику й назагал виявляти та пояснювати когнітивні механізми взаємодії кількісних і якісних параметрів мислення. Зокрема, виникає можливість вивчати не тільки кореляційні зв'язки між окремими параметрами мислення, а і їх каузальний (причинно-наслідковий) характер.

Мета статті – описати та проаналізувати феномен модальності смислового продукту в системі когнітивного процесу, визначити взаємозв'язки між модальністю смислового продукту й іншими параметрами когнітивно-мовленнєвої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Модальність смислового продукту – це когнітивне позиціонування суб'єкта щодо попереднього блоку інформації. Модальність показує особливості когнітивного зв'язку між найближчими смисловими конструктами. Ми схильні виокремлювати три основні форми модальності смислового продукту – нейтральну, підтримуючу та контрастну [5].

Нейтральна модальність смислового продукту відбиває автономність мислення, його послідовний і безоцінний характер. При цьому зв'язок між смисловими конструкціями залишається неявним (його можна виявити тільки контекстуально), а самі думки одна щодо іншої є самостійними одиницями. Нейтральна модальність об'єктивується відсутністю сполучників на початку речення.

Підтримуюча модальність смислового продукту відбиває синергетичний характер мислення, спрямований на розширення попередньої думки, смислової деталізації, уточнення інформації, узгодження тези та її контекстуальну інтеграцію. Зв'язок між смисловими конструктами при цьому є рівноправним. Підтримуюча модальність об'єктивується сурядними єднальними сполучниками на початку речення (і, та).

Контрастна модальність смислового продукту відбиває діалектичний і критичний характер думки, унаслідок чого відбувається обмеження попереднього смислового конструкту, оформлюється протиставлення йому. У цьому випадку маємо справу з тезою й антитезою, що в комплексі виявляють когнітивну суперечність. Контрастна модальність об'єктивується через протиставні сполучники (а, але, проте, однак).

Назагал ми виокремлюємо кілька базових параметрів когнітивного процесу. Крім модальності смислового продукту, з-поміж іншого фіксуємо вербальну активність [4], логіко-смислові зв'язки [2] і синтаксичну складність речень [3]. Важливість виокремлення саме цих параметрів мислення пов'язана з низкою закордонних публікацій, автори яких обґрунтовували важливість урахування обсягу словникового запасу [6], син-

таксичної складності речень і її обрахунку, де, зокрема, установлювалася міра довжини, міра підрядності й сурядності [7].

Модальність смислового продукту в запропонованій системі є своєрідною когнітивною установкою. Вона вказує на те, як суб'єкт усвідомлює зв'язки між смисловими конструктами: він інтегрує смисли, протиставляє їх чи залишає смисли автономними. Це відбиває «смислові рельєфи» індивіда, специфіку ставлення до інформації, особливості побудови аргументу, ступінь критичності тощо. Модальність смислового продукту фактично є найшвидшим способом указати на смислове навантаження речення: відповідно, підтримка відбивається в підтримуючій модальності смислового продукту, протиставлення – у контрастній модальності, а нейтральність – у нейтральній модальності.

Виокремлення профілю модальності смислового продукту певного тексту дає змогу з'ясувати смислові властивості суб'єкта. Зокрема, ступінь збалансованості трьох типів модальності смислового продукту вказує на гнучкість і складність мислення, його різнобічний характер, що претендує на встановлення вищого рівня об'єктивності когнітивного аналізу, тоді як дисбаланс модальностей може вказувати на мислительну ригідність та однобічність суб'єкта. Зрештою, знання домінуючої модальності вказує на стилістику мислительного процесу: спрямованість суб'єкта погоджуватися з попередньою думкою (власною чи іншою особи), посилювати її чи постійно протиставляти їй власні аргументи.

Емпіричне дослідження проводилося за допомогою методики текстових розривів, а саме використовувався авторський текст «Остап» обсягом 30 речень, у якому бракувало всіх парних речень. Учасникам дослідження пропонувалося написати 15 речень із таким розрахунком, щоби текст оповідання набув смислового навантаження. Участь у дослідженні взяли 289 осіб, серед яких осіб

старшого підліткового віку було 86 осіб, юнацького віку – 69 осіб, молодого віку – 59 осіб, середнього віку – 41 особа та похилого віку – 36 осіб. Більшість респондентів були жінками. За результатами дослідження фіксувалася вербальна активність (кількість слів у реченнях), логіко-смислові зв'язки (смислові пропуски, смислова імітаційність, смислова алогічність, смислова аморфність, смислова логічність і смислова ефазивність), а також синтаксична складність речень (наявність додаткових синтаксичних конструкцій). Розрахунки здійснювалися на підставі зіставлення середніх арифметичних показників.

Аналіз кореляційних зв'язків між основними когнітивними параметрами (таблиця 1) показує їх статистичну значущість ($p < 0,001$ або $p = 0,05$), що вказує на помітний систематичний зв'язок модальності смислового продукту, вербальної активності, логіко-смислових зв'язків і синтаксичної складності речень.

Прикметним стає те, що модальність смислового продукту – єдиний параметр, який має обернений кореляційний зв'язок із рештою показників, що певною мірою засвідчує її незалежність. Зокрема, зв'язок із вербальною активністю є слабким ($r = -0,166$, $p = 0,005$), а з логіко-смисловими значеннями ($r = -0,256$, $p < 0,001$) і синтаксичною складністю ($r = -0,332$, $p < 0,001$) – слабко-помірним. Відповідно, ці значення можна тлумачити так: 1) контрастна модальність позначається на зростанні вербальної активності респондентів, що, своєю чергою, вочевидь, пов'язано з розгортанням протилежної смислової позиції; 2) контрастна модальність позначається на встановленні вищих логіко-смислових зв'язків (більша ймовірність того, що респонденти сягатимуть у дискурсі смислової логічності або ефазивності, творчості); 3) контрастна модальність призводить до складнішого синтаксичного кон-

Таблиця 1

Матриця кореляцій між основними параметрами когнітивного аналізу

Параметри когнітивного аналізу		Вербальна активність	Логіко-смислові зв'язки	Модальність смислового продукту	Синтаксична складність речень
Вербальна активність	r	–			
	p	–			
Логіко-смислові зв'язки	r	0,409	–		
	p	< 0,001	–		
Модальність смислового продукту	r	-0,166	-0,256	–	
	p	0,005	< 0,001	–	
Синтаксична складність речень	r	0,864	0,286	-0,332	–
	p	< 0,001	< 0,001	< 0,001	–

струювання речень. Отже, контрастна модальність смислового продукту відбиває порівняно вищу складність когнітивного процесу, дарма що це набуває слабо-помірного характеру.

Проведений регресійний аналіз (таблиця 2) засвідчив обумовленість модальності смислового продукту вербальною активністю, логіко-смісловими зв'язками та синтаксичною складністю речень респондентів ($R^2 = 0,239$). Скориговане R^2 також є помірно вираженим (0,231). Назагал указана модель є статистично значущою ($F(3,285) = 29,794$, $p < 0,001$), що з високою вірогідністю вказує на те, що предиктори – вербальна активність, логіко-сміслові зв'язки та синтаксична складність речень – не випадково пов'язані з модальністю смислового продукту. Разом із тим частка причинно-наслідкових зв'язків є помірною (приблизно 76% варіацій залишаються не поясненими).

Аналіз впливу окремих предикторів показує, що вищі значення вербальної активності ($\beta = 0,668$ (стандартизований), $p < 0,001$) здебільшого зумовлюють підтримуючу модальність смислового продукту; більш потужні значення логіко-сміслових зв'язків ($\beta = -0,293$, $p < 0,001$) і складніші синтаксичні конструкції речень ($\beta = -0,826$, $p < 0,001$)

спричинюють контрастну модальність смислового продукту. Фактично вимальовується загальний профіль. Особи, що більшою мірою виявляють підтримуючу модель модальності, є багатослівними, але менш логічними та синтаксично спрощеними; їм не протизага, респонденти, які мають домінуючу контрастну модель модальності, – лаконічніші, але більш логічні та складніші в синтаксичних конструкціях.

Варто обов'язково звернути увагу на те, що в отриманих показниках спостерігається супроторний ефект. Вербальна активність у кореляційному зв'язку з модальністю смислового продукту є слабкою й оберненою ($r = -0,166$), а під час регресійного аналізу, навпаки, отримуємо сильний і прямий зв'язок цих феноменів ($\beta = 0,668$). Це стається внаслідок змішування ефектів: вербальна активність сильно та прямо пов'язана із синтаксичною складністю речень ($r = 0,864$), а синтаксична складність, своєю чергою, обернено впливає на модальність смислового продукту. Таким чином, коли респонденти є вербально більш активними, вони природно використовують більш складні синтаксичні конструкції, а складний синтаксис визначає контрастну модальність

Таблиця 2

Показники регресійного аналізу модальності смислового продукту

Model	R	R ²	Adjusted R ²	RMSE
M ₀	0,000	0,000	0,000	0,216
M ₁	0,489	0,239	0,231	0,189

Примітка: модель M₁ включає вербальну активність, логіко-сміслові зв'язки, синтаксичну складність речень.

ANOVA

	Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	p
M ₁	Regression	3,199	3	1,066	29,794	< 0,001
	Residual	10,200	285	0,036		
	Total	13,399	288			

Примітка: модель M₁ включає вербальну активність, логіко-сміслові зв'язки, синтаксичну складність речень; модель M₀ опущено, оскільки вона не містить інформативних результатів.

Coefficients

	Model	Unstandardized	Standard Error	Standardized	t	p
M ₀	(Intercept)	0,060	0,013		4,709	< ,001
M ₁	(Intercept)	0,567	0,072		7,916	< ,001
	Вербальна активність	0,040	0,007	0,668	6,118	< ,001
	Логіко-сміслові зв'язки	-0,111	0,022	-0,293	-5,123	< ,001
	Синтаксична складність речень	-0,404	0,051	-0,826	-7,944	< ,001

сміслового продукту. Відповідно, парна кореляція засвідчує цей змішаний ефект ($r = -0,166$). Натомість коли контролюємо синтаксичну складність речень під час регресійного аналізу, ефект вербальної активності стає $\beta = 0,668$. Це означає, що за умови однакової синтаксичної складності збільшення вербальної активності позначається на підтримуючій модальності смислового продукту. Тобто вербальна активність назагал сприяє підтримуючій модальності.

Назагал можемо сказати, що модальність мислення починає помітно тяжіти до контрастності зі зростанням синтаксичної складності й помірно тяжіє при вищих значеннях логіко-сміслових зв'язків (смісловій логічності та смисловій ефазивності). Однак після контролю складності синтаксичних конструкцій вербальна активність незалежно підвищує модальність смислового продукту. Це означає, що коли суб'єкт будує складніші синтаксичні конструкції, він меншою мірою спирається на підтримуючі та контрастні модальні маркери ($\beta = -0,826$). Скоріш за все це пов'язано з тим, що складна синтаксична конструкція сама по собі забирає когнітивні ресурси, тобто суб'єкт у складнішій синтаксичній конструкції імпліцитно закладає певний тип модальності (підтримки чи критики) та залишається модально нейтральним. Крім того, підтримуючі й контрастні модальні маркери відбивають ставлення суб'єкта до попереднього дискурсу, тоді як ускладнені та розгорнуті речення претендують на об'єктивність, точність, указують на нюанси. Синтаксично складніші речення ніби маскують модальність смислового продукту, не виказують особистого ставлення респондента, мимоволі чи цілеспрямовано приховують його симпатії або критичне ставлення до інформації за «об'єктивною» (академічною) презентацією когнітивного матеріалу.

Той самий ефект спостерігаємо в разі вищих значень логіко-сміслових зв'язків. Зокрема, особи з вищими значеннями помірно, але стабільно тяжіють до контрастної модальності смис-

лового продукту ($\beta = -0,293$). Можна припустити, що респонденти, які використовують контрастну модальність (критичного гатунку), краще осмислюють логіко-смісловий зв'язок, який природно оцінюється вище. Зокрема, смислове протиставлення частіше виявляється в смисловій ефазивності (творчості). Натомість підтримуюча модальність спрямована більшою мірою на підтримку дискурсу, причому ця підтримка почасти є нечітко сформульованою, що може ідентифікуватися як смислова аморфність.

Назагал установити характер взаємовпливу означених критеріїв когнітивної діяльності складно. Зокрема, вербальна активність не може однозначно прогнозувати смислову модальність суб'єкта, адже кількісні показники мовлення паралельно істотно залежать від синтаксичного конструювання: якщо синтаксичні конструкції спрощені, це позначається на тенденції до підтримуючої модальності; якщо синтаксичні конструкції більш складні, це позначається на використанні контрастної модальності. Звідси труднощі в установленні ролі вербальної активності у виборі маркерів модальності смислового продукту.

Висновки. Результати емпіричного дослідження дають змогу зафіксувати обернений кореляційний зв'язок модальності смислового продукту з вербальною активністю, логіко-смісловими зв'язками й особливо із синтаксичною складністю речень ($r = -0,332$, $p < 0,001$). При цьому регресійна модель на статистично значущому рівні пояснює 24% варіацій модальності смислового продукту ($R^2 = 0,239$, $p < 0,001$). Найбільш сильними предикторами контрастної модальності смислового продукту стають висока синтаксична складність речень ($\beta = -0,826$) та на помірному рівні – смислова логічність і смислова ефазивність ($\beta = -0,293$); натомість зростання вербальної активності призводить до формування підтримуючої модальності мислення ($\beta = 0,668$). Зауважимо, що суперечності в показниках кореляційного та регресійного зв'язку пояснюються ефектом супресії.

Список використаних джерел

1. Доценко О. Семантико-прагматичний синтаксис: особливості вираження модальності : монографія. Київ : Міленіум, 2006. 226 с.
2. Мазяр О.В., Марчук А.П. Логіко-сміслові зв'язки алогічності в інформаційно невизначеному дискурсі. *Журнал соціальної та практичної психології*. 2024. № 3. С. 19–24.
3. Мазяр О. Синтаксична складність як властивість мислительної діяльності. *Актуальні питання розвитку особистості: сучасність, інновації, перспективи* : збірник наукових праць за матеріалами III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Житомир, 3 квітня 2025 року) / ред. колегія : Л. Котлова, Л. Бутузова, С. Максимець. Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2025. С. 413–414.

4. Мазяр О., Світлична Т. Вікові відмінності вербальної динаміки мислення. *Журнал соціальної та практичної психології*. 2024. № 4. С. 12–16.
5. Марчук А.П. Вікові особливості модальності мислення у системі смислових зав'язків. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія «Психологія»*. 2025. Т. 36(75), № 3. С. 140–145.
6. Jarvis S. Capturing the diversity in lexical diversity. *Language Learning*. 2013. Vol. 63(Suppl 1). P. 87–106.
7. Lu X. A Corpus-Based Evaluation of Syntactic Complexity Measures as Indices of College-Level ESL Writers' Language Development. *TESOL Quarterly*. 2011. Vol. 45. P. 36–62.
8. Maass A., Suitner C., Deconchy J.P. Living in a linguistic world: Language shaping attitudes and behaviors. *Forgas J.P., Vincze O., László J. (Eds.) Social cognition and communication*. New York : Psychology Press, 2014. P. 223–241.
9. Pennebaker J.W., Mehl M.R., Niederhoffer K.G. Psychological aspects of natural language. use: our words, our selves. *Annual Review of Psychology*. 2003. Vol. 54. P. 547–577.
10. Tausczik Y.R., Pennebaker J.W. The psychological meaning of words: LIWC and computerized text analysis methods. *Journal of Language and Social Psychology*. 2010. Vol. 29(1). P. 24–54.

Дата надходження статті: 20.10.2025

Дата прийняття статті: 20.11.2025

Опубліковано: 29.12.2025